

ARTYKUŁY/ARTICLES

Włodzimierz Bielak

Instytut Nauk Teologicznych
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Lublin, Polska
e-mail: wlodzimierz.bielak@kul.pl

 0000-0002-3883-5615

<https://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh.2023.800>

Starodruki w księgozbiorze parafii św. Jana Chrzciciela w Bychawie

Abstract: Although the parish of St John the Baptist in Bychawa is one of the oldest in the Lublin diocese, because its origins date back at least to the beginning of the 14th century, its library in the Old Polish period was very modest. This was caused by the following unfavourable historical conditions: the takeover of the church by Calvinists in the 16th century, difficulties with the restoration of the seized property, Cossack invasions, etc. For these reasons, until the end of the 17th century, the parish owned only necessary liturgical books, with the possible exception of those that had been donated by the parish priest Sebastian Piatkowski to his nephew as payment for his care in the 1930s; however, we have no detailed information about them. It was not until the 18th century that the book collection was enriched with non-liturgical books. These mainly included collections of sermons by Polish or foreign authors, maxims and prayer books, all serving pastoral work. Many of these books cannot be identified due to the general descriptions left by parish inspectors or damage to the codices. Most of the early printed books preserved to this day were possessed by private individuals, and a large number of them came from the libraries of monasteries liquidated after 1863. There are 29 of them, all basically in need of conservation.

Keywords: Bychawa – early printed books – parish library – Archdiocese of Lublin

Słowa kluczowe: Bychawa – starodruki – księgozbiór parafialny – archidiecezja lubelska

Parafia Bychawa należy do najstarszych w diecezji lubelskiej¹. Posiada długą tradycję i można by się spodziewać, że jej księgozbiór powinien być dość zasobny. Dzieje tego regionu, zwłaszcza w XVI i XVII w., były jednak burzliwe, naznaczone dziełem zniszczenia. Od połowy XVI w. kościół w Bychawie rujnowała reformacja. W XVII w. proboszczowie musieli skoncentrować swe siły na przywróceniu stanu posiadania parafii. Konieczna była budowa nowej świątyni, a przy tym lokalna społeczność wciąż zmagala się ze skutkami działań wojennych. Problemem nurtującym badaczy księgozbiorów historycznych może być uchwycenie w kontekście źródeł historycznych i zachowanych druków wpływu tych uwarunkowań na losy parafialnej ksiąźnicy.

Historii Bychawy w okresie staropolskim poświęcono dotąd kilka artykułów w pracy zbiorowej pt. *Dzieje Bychawy*², temat parafialnego księgozbioru nie był jednak poruszany. W celu jego przedstawienia sięgnięto w pierwszej kolejności do źródeł archiwalnych. Podstawowy zrąb stanowią przede wszystkim protokoły z wizytacji kanonicznych parafii znajdujące się w Archiwum Archidiecezjalnym Lubelskim i Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. By odszukać zachowane do dzisiaj egzemplarze starodruków, przejrzano księgozbiór parafialny w Bychawie oraz sięgnięto do innych bibliotek i katalogów.

Charakterystyka i losy księgozbioru

Dostępne źródła nie pozwalają ustalić stanu księgozbioru w XVI stuleciu – nie zostały odnalezione żadne inwentarze książek, a wizytator w 1565 r. umieścił Bychawę w spisie parafii sprofanowanych i opuszczonych³. Za najstarsze wzmianki o księgozbiorze należy uznać zapisy w protokole powizytacyjnym z 1595 r. Ukazują one bardzo skromny zbiór. Ówczesny proboszcz dysponował tylko księgami liturgicznymi: *Mszalem Rzymskim* i dwiema agendami – jedną starą, drugą nowo zakupioną z jałmużny, staraniem ks. Joachima z Bodzancina⁴. Edycję mszału można zidentyfikować tylko w przybliżeniu na podstawie informacji podanych w protokole wizytacji z 1603⁵ – drukowany w Antwerpii,

1 Pierwsza wzmianka źródłowa o niej pochodzi ze spisu świętopietrza z 1325 r. (*Acta Camerae Apostolicae*, ed. J. Ptaśnik. Vol. 1: 1207–1344, [w:] *Monumenta Poloniae Vaticana*. Vol. 1, Cracoviae 1913, s. 173).

2 *Dzieje Bychawy*, red. R. Szczygieł, Bychawa 1994.

3 Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK), sygn. AVCap 1, Liber visitationis ecclesiarum in civitate ac Dioecesi Cracoviensi consistentium [...] Philippi Padniewski Ep. Crac. 1565, s. 279.

4 AKMK, sygn. AVCap 3, Acta visitationis ecclesiarum in Archidiaconatu Lublinensis consistentium per R.D. Georgium Zamoyski de Zamoscie Archidiaconum Lublinensem... gesta Anno Domini M.D.XC. Quinto, k. 65r.

5 Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie (AAL), sygn. Rep 60 A 96, Visitatio ecclesiarum et totius cleri in Archidiaconatu Lublinen. Illustrissimi et Reverendissimi Dni D. Bernardi Maciejow-

w drukarni Krzysztofa Plantina. Wydania starej agendy nie sposób określić, zaś nową było dzieło Hieronima Powodowskiego⁶. O tym także informuje zapis w wizytacji z 1603 r. Nie można natomiast ustalić roku wydania: 1591 czy 1593⁷. Nie jest możliwe także stwierdzenie, czy w posiadaniu parafii były dwie jej części, czy tylko jedna. Użyty w tekście wizytacji termin *integra* może odnosić się zarówno do całości wydania, jak kompletności księgi. W roku 1603 zbiór ksiąg liturgicznych został powiększony. Oprócz wspomnianych już *Mszalu Rzymskiego* i *Agendy* Powodowskiego wymieniono nowe: psalterz i antyfonarz wydane w Wenecji. Mogły one być zakupione jeszcze przez ks. Joachima⁸, któremu przypadło zadanie restauracji parafii po ustąpieniu kalwinistów. Działo się to już po roku 1595.

Według zachowanych źródeł liturgiczny typ księgozbioru, ograniczony do najbardziej podstawowych ksiąg, utrzymał się przez cały XVII w. Czy tak było w istocie? Czy znikome informacje są wynikiem pobieżnego traktowania księgozbioru przez wizytatorów? Czy go po prostu nie było? Na tę kwestię zwrócił już uwagę Jan Kracik, analizując relacje między bibliotekami parafialnymi i prywatnymi duchowieństwa⁹. Biorąc jednak pod uwagę trudne losy parafii od połowy XVI w. i przez całe XVII stulecie, można przyjąć, że gromadzenie księgozbioru było jedną z mniej istotnych dla parafii spraw. Na pierwsze miejsce wśród trosk duszpasterzy wybijały się problemy materialne, od rozwiązania których zależało funkcjonowanie parafii. Do lat 20. XVII w. trwały starania o odzyskanie dóbr kościelnych, zagarniętych w czasie obecności w Bychawie kalwinistów. Ks. Sebastian Piątkowski poświęcił wszystkie swoje dochody i fundusze parafialne na procesy sądowe z właścicielami miasta, rodziną Wierzbickich, co przyplącił zdrowiem. Z jego testamentu wynika, że w latach 30. XVII w. nieliczne książki, które posiadała parafia, zapisał swemu siostrzeńcowi, jako część rekompensaty za koszty poniesione na zapewnienie

---

ski Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopi Cracoviensis ducis Severiensis facta et conscripta per deputatum Reverendum Thoma Iossicium canonicum Vislicensem officialem Lublinensem, s. 487.

6 Kanonik poznański i krakowski, sekretarz i kaznodzieja króla Stefana Batorego; synod prowiniczny w Piotrkowie w 1589 r. zlecił mu opracowanie polskiego rytuału dostosowanego do wymogów trydenckiej reformy liturgicznej (R. Skrzyniarz, *Powodowski Hieronim*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 16, Lublin 2012, kol. 141–142).

7 E XII, 72.

8 Uważamy, że ten duchowny przebywał w Bychawie do początku XVII w. Jest mało prawdopodobne, że miał swojego następcę przed rokiem 1601 (wtedy rozpoczyna się dwuletni vacat na urzędzie proboszcza), gdyż właściciele Bychawy, nota bene protestanci, nie śpieszyli się z prezentacją kandydatów na proboszcza (W. Bielak, *The vicissitudes of St. Peter and Paul's church in Bychawa at the turn of the 16th and 17th centuries based on church sources*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2021, t. 116, s. 10).

9 J. Kracik, *Biblioteki parafialne a prywatne zbiory duchowieństwa. Dekanat Nowa-Góra XVII–XVIII wiek*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1976, t. 32, s. 250.

mu utrzymania¹⁰. Później konieczna stała się budowa nowego kościoła – ukończono ją w końcu czwartej dekady tego stulecia. W latach następnych wymagał on ciągłych napraw po uszkodzeniach, jakich doznawał w czasie działań wojennych. Dziesięcin z niektórych dóbr nie wypłacano¹¹. W takiej sytuacji trudno było wygospodarować fundusze na zakup książek. Wracając do księgozbioru bychawskiego, w 1675 r. w zaleceniach powizytacyjnych znalazły się wytyczne, by zakupić na potrzeby parafii katechizm lub jakieś opracowanie doktryny katolickiej¹². Informacja o katechizmie w księgozbiornie bychawskim pojawia się jednak dopiero w 1748 r.

W XVIII w. w księgozbiornie parafii bychawskiej po raz pierwszy odnotujemy tytuły *pro docendo populo*, przydatne w coniedzielnym nauczaniu duchowieństwa parafialnego. Wśród kazań znajdują się pozycje zarówno autorów polskich, jak zagranicznych. Rodzimą twórczość kaznodziejską reprezentują: Szymon Starowolski – kantor tarnowski, kanonik krakowski, wybitny erudyta, twórca dzieł z różnych dziedzin, głównie historycznych¹³, Mikołaj Wilkowiecki – przeor paulinów w Częstochowie, wcześniej związany z klasztorem na Skalce w Krakowie¹⁴, Jacek Liberiusz – kanonik regularny, proboszcz kościoła Bożego Ciała w Krakowie, autor kilku zbiorów kazań¹⁵, Jakub Wujek – tłumacz *Pisma Świętego* na język polski oraz mówca sejmowy Piotr Skarga.

Pośród zagranicznych twórców znajdujemy zbiory kazań uczestników Soboru Trydenckiego: biskupa Bitonto Cornelia Mussy¹⁶ oraz biskupa Wiednia Fryderyka Nausei¹⁷. W późniejszym czasie, prawdopodobnie już w XIX w., księgozbiór bychawski wzbogacony został o kolejne dzieła homiletyczne

10 „Temu księdzu Chrystofowi siostrzeńcowi i słudze swemu kościelnemu ... wszystkie ruchome rzeczy, to jest księgi, których bardzo mało [...] odkazuję i leguję”, AAL, sygn. Rep 60 A 22, k. 122v.

11 H. Gmiterek, *Dzieje miasta w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Bychawy...*, s. 55–71.

12 AKMK, sygn. AV 9, Liber visitationis externae ecclesiarum in decanatum Chodeliensis per me Petrum Dobielowicz, decanum Chodeliensem, parochum Opoliensem, commissarium ab R.D. Andrea Trzebicki, episcopo Cracoviensi, duce Severiae, datum et deputum, conscriptus a.D. 1675, k. 20.

13 A. Biedrzycka, J. Tazbir, *Starowolski (Starovolscius) Szymon (1588–1656)*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [PSB]. T. 42, Warszawa 2003–2004, s. 356–361.

14 K. Panuś, *Kaznodziejstwo*. T. 2: *Kościół w Polsce od średniowiecza do baroku*, Kraków 2022, s. 297–302; J. Koziej, *Mikołaj z Wilkowiecka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 12, Lublin 2008, kol. 1020–1021.

15 J. Bieniarzówna, *Liberiusz Jacek (1599–1673)*, [w:] PSB. T. 17, Wrocław [i in.] 1972, s. 282–283; K. Panuś, *Kaznodziejstwo...*, s. 453–457; J. Pietrzykowski, *Kaznodziejstwo kanoników regularnych kongregacji krakowskiej na tle kaznodziejstwa zakonnego od średniowiecza do czasów nowożytnych*, „Seminare” 2016, z. 3, s. 163–164.

16 R.J. Bartman, *Cornelius Musso, tridentine theologian and orator (1511–1574)*, „Franciscan Studies” 1945, t. 5, nr 3, s. 247–276.

17 I. Rogger, *Nausea (Grau) Friedrich*, [w:] *Enciclopedia Cattolica*. T. 8, Città del Vaticano [1952], s. 1694.

zarówno autorów polskich, jak zagranicznych, o których wiemy z zachowanych do dzisiaj egzemplarzy. Były to zbiory kazań: ks. Jana Wolskiego, dwóch pijarów: ks. Zygmunta Linowskiego¹⁸ i ks. Benedykta Zawadzkiego (Benedykt od św. Józefa)¹⁹, a z autorów obcych ks. Ludwika Bourdaloue²⁰ i zestaw kazań francuskich w przekładzie na język polski dokonany przez jezuitę Tomasza Perkowicza²¹. W pracy duszpasterskiej nie mogło zabraknąć *Biblii* oraz konkordancji do niej. Ponadto było kilka zbiorów kazań, które trudno zidentyfikować. W aktach wizytacyjnych znajdują się tylko ogólne wiadomości o zawartości tych kodeksów. Tytułem egzemplifikacji można przytoczyć zapisy: „enarrationes quadragesimales” czy też „conciones de Sanctissimae Trinitate”. Było to często związane z dekompletacją dzieł – brakiem początku i zakończenia. Kolekcje kazań należały zapewne do najczęściej wykorzystywanych. Świadczą o tym widoczne ślady użytkowania: wydarte kartki, podkreślenia, przetarcia. Można z tego wnosić, że duszpasterze parafialni woleli korzystać z kazań gotowych niż wykazywać się własną inwencją twórczą w tym zakresie. Określenie właściwego stosunku wykorzystania gotowych wzorców homilii do osobistej twórczości duchowieństwa wymagałoby osobnych badań, a i tak w większości wypadków byłoby to wręcz niemożliwe wobec braku materiału porównawczego.

Wspomaganiu pracy kaznodziejskiej mogły służyć zbiory sentencji religijnych. W bychawskiej bibliotece reprezentuje je dzieło Ferdynanda Januszowskiego²².

Obecne były publikacje, które służyły rozwojowi życia duchownego duszpasterzy. Należą do nich medytacje: *Meditationes de amore Dei*, *Memoriale vitae christianus seu meditationes de perfectione* (których autorstwo nie sposób ustalić), kolekcje modlitw: *Orationes Petri Perpiniani*, a także *De imitatione Christi*, niezwykle popularne od średniowiecza.

Ciekawą pozycją było *Ephonemata liturgiae graecae polonica*²³. Takie teksty liturgii greckiej drukowano po polsku w drugiej połowie XVII w. w Wilnie i Poczajowie²⁴. Nie wiadomo, skąd ich obecność w Bychawie. W parafii nie

18 E. Aleksandrowska, *Linowski Zygmunt*, [w:] PSB. T. 17, Wrocław [i in.] 1972, s. 381–382.

19 Jeden z założycieli najslawniejszej drukarni pijarów w Warszawie (J.I. Buba, *Pijarzy w Polsce (Próba charakterystyki)*, „Nasza Przeszołość” 1962, t. 15, s. 30–31).

20 *Bourdaloue Ludwik*, [w:] M. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*. T. 2, Warszawa 1873, s. 522–524; K. Panuś, *Kaznodziejstwo*. T. 1: *Kościół powszechny*, Kraków 2022, *passim*.

21 B. Natoński, *Perkowicz Tomasz*, [w:] PSB. T. 25, s. 618; M. Kazańczuk, *Odnaleziony autor «Historij świeżych i niezwyuczajnych»*, „Pamiętnik Literacki” 1998, z. 2, s. 141.

22 Zob. przypis 53.

23 AAL, sygn. Rep 60 A 103, Status ecclesiarum decanatus Parczoviensis et Chodeliensis anno Domini millesimo septingentesimo quadragesimo octavo, k. 312.

24 A. Jabłonowski, *Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi*, Kraków 1899–1900, s. 205.

było wiernych obrządku greckiego: prawosławnych lub unitów. Można przypuszczać, że pozostała po najazdach kozackich albo była w posiadaniu któregoś z proboszczów.

W XIX w. księgozbiór bychawski wzbogacił się o nowe publikacje. Były to utwory klasyczne Cycerona²⁵, dzieła z dziedziny prawa²⁶ i historii²⁷.

Podana została tylko ogólna charakterystyka treściowa księżnicy bychawskiej. Nie da się jednoznacznie określić iloma książkami dysponowała parafia w XVIII w. Przegląd informacji na temat księgozbioru zawartych w XVIII-wiecznych wizytacjach prowadzi do spostrzeżenia, że każda z nich podaje inny katalog książek. Wizytacja z 1739 r. w ogóle nie wspomina o księgach innych niż liturgiczne. Można by więc sądzić, iż były one własnością prywatną kolejnych proboszczów lub przechowywano je na plebanii. To tłumaczyłoby wizytatora z 1739 r., dlaczego nie opisał księgozbioru i dobrze świadczyłoby o skrupulatności pozostałych. Problem jednak w tym, że w większości wypadków nie potrafimy dokładnie zidentyfikować poszczególnych dzieł z racji ogólnego tylko opisu ich zawartości. Im bliżej końca XVIII w., tym takich ksiąg jest więcej – przyczyna tkwiła, jak już zostało wykazane, w znacznych uszkodzeniach kodeksów. W wizytacji z 1782 r. na 15 wymienionych książek znamy tytuły tylko dwu, a trzeciej w przybliżeniu. Mogły się zatem powtarzać te same dzieła we wcześniejszych protokołach. Można przypuszczać, że w czasie lustracji parafii wizytatorzy opisywali stan należącego do niej księgozbioru, a nie prywatną własność aktualnego proboszcza²⁸.

Szczególnie ważna jest wspomniana wizytacja z 1782 r. Prawie wszystkie opisane w niej druki były w złym stanie. Z jednej strony potwierdza to fakt posiadania przez parafię w XVIII w. własnego księgozbioru, bo trudno byłoby sobie wyobrazić, że ówczesny proboszcz, ks. Antoni Ratyński miał i przywiozł ze sobą same zniszczone księgi, z drugiej – nasuwa pytanie, dlaczego nic z niego nie zachowało się do dzisiaj oprócz Gospodarza Nieba i ziemi J. Liberiusza, oczywiście jeśli to ten sam egzemplarz co wzmiankowany w wizytacji. Odpowiedź jest prosta, chociaż może być dwojaka: albo pozbyto się ich celowo, jako zużytych i już nieprzydatnych, albo ostatecznie niszczyły w zakrystii, którą zalewała woda z przeciekającego dachu. W obu wypadkach skutek byłby taki sam.

---

25 Zob. Aneks II nr. 21 i 22.

26 Zob. Aneks II nr 15.

27 Zob. Aneks II nr 10.

28 Taki wniosek przedstawia też ks. J. Kracik w: *Biblioteki parafialne...*, s. 250.

Gromadzenie księgozbioru

Trudno jest w pełni ustalić pochodzenie książek i sposób ich gromadzenia. Na podstawie zachowanych do dzisiaj egzemplarzy możemy wnioskować, że część woluminów została zakupiona na potrzeby parafii z funduszy kościelnych. Na ich stronicach przetrwały bowiem zapiski o tym świadczące: „Ex libris ecclesiae Bychaviensis” (*Institutiones theologicae* Piotra Colleta tom 2; *Praxis confessionalis* Jakuba de Corella), „Z Bychawy” (*Institutiones theologicae* Piotra Colleta tom 1). Inne trafiły do księgozbioru bychawskiego za pośrednictwem pracujących tam duchownych. Swoją *Concordantiae bibliorum sacrorum* przywiózł ks. Wojciech Makara²⁹, który nabył ją jeszcze jako wikariusz w Krasnymstawie za 100 złotych polskich, co potwierdził własnoręczną adnotacją. Kto był ostatnim właścicielem pozostałych książek opatrzonych notami proveniencyjnymi, trudno jednoznacznie orzec, bo posiadają po kilka takich not, albo też informacji o ostatnim właścicielu nie podano. Wszakże można stwierdzić, że wiele egzemplarzy pochodziło z bibliotek po zlikwidowanych po powstaniu styczniowym zakonach, głównie pijarów, ale również augustianów i innych. Część książek była własnością osób prywatnych, np. sześć egzemplarzy pozostało po Karolu Podgórskim³⁰.

Przechowywanie książek

Książki przechowywano w zakrystii, bowiem wzmianki o nich zwykle są zapisywane w aktach wizytacyjnych przy opisie wyposażenia kościoła; ks. W. Makara wprost informował o przekazaniu zabytkowego rytuału do zakrystii „jako obraz biblioteki kościelnej”. Nie wiemy jednak, w jakich warunkach zbiory składowano. Zakrystia nie była miejscem bezpiecznym ze względu na stan kościoła farnego, w którym jeszcze pod koniec XVIII w. przeciekał dach, podobnie jak nad zakrystią³¹. Dziś starodruki są umieszczone w archiwum parafialnym razem z księgami metrykalnymi i dokumentami.

Niektóre z książek poddano renowacji, jednak określenie jej czasu wymagałoby oddzielnych badań. Być może postarał się o to ks. Makara, o którym wiemy, że kazał restaurować XVIII-wieczne *Rituale sacramentorum*³².

---

29 Był proboszczem w Bychawie w latach 1874–1896 (A. Kopruckowniak, *Bychawa w latach 1964–1918*, [w:] *Dzieje Bychawy...*, s. 102).

30 Nie udało się zidentyfikować tej osoby.

31 AAL, sygn. Rep 60 A 104, Akta wizyty generalnej w trzech dekanatach Chodelskim, Urzędowskim i Kazimierskim z woli i rozkazu J.O. imć ks. Kajetana Ignacego Sołyka Biskupa Krakowskiego, Książęcia Siewierskiego przez ks. Antoniego Franciszka Dunina Kozickiego Kolegiaty Pileckiej dziekana od dnia piętnastego maja w Roku Pańskim 1781 poczętej, a w roku 1782 dniach ostatnich miesiąca stycznia odprawionej i dokończonej spisane, s. 88.

32 Zob. Aneks II nr 27.

Wnioski

1. Spotyka się opinię, że wiek XVI był bardzo dobrym okresem do rozwoju bibliotek parafialnych w Polsce, ponieważ ominęły nas wojny religijne, a humanizm i reformacja wznagły u duchowieństwa zainteresowanie książką, tak że w całej diecezji krakowskiej w XVI w. biblioteki istniały w co trzeciej parafii³³. Niestety, tych optymistycznych założeń nie można odnieść do archidiakonatu lubelskiego, którego parafie w ogromnej części były sprostamentyzowane³⁴. Dotyczy to również parafii w Bychawie, która stała się ważnym ośrodkiem kalwińskim³⁵. Po ustąpieniu kalwinizmu przyszedł czas na niełatwą i kosztowną restaurację dóbr kościelnych i budowę nowej świątyni, co wymagało niemałych nakładów finansowych. Ponadto po wojnach kozackich całe miasto popadło w ruinę, a jego właściciele i dzierżawcy niewiele interesowali się jego losami³⁶. Uważamy, że były to główne powody zupełnego braku księgozbioru w XVII w., bowiem księgi wspomniane przez ks. Piątkowskiego, wymienione wśród inwentarza plebanii, mogły być jego prywatną własnością.
2. Nie potrafimy dokładnie określić ile książek posiadała parafia w XVIII w. Nie da się też zidentyfikować wielu tytułów. Można tylko podać ogólną charakterystykę tematyki książek i określić typ księgozbioru jako duszpasterski, służący codziennej pracy plebana. Przeważały w nim zbiory kazań napisanych zarówno w języku polskim, jak łacińskim, pomocne w kaznodziejstwie zbiory sentencji oraz dzieła z dziedziny duchowości (medytacje i modlitewniki). Jest to więc typowy zestaw książek, który można spotkać w większości parafii polskich, zgodny przy tym z zaleceniami władz duchownych³⁷. Kupowano książki kaznodziejów znanych i cenionych, bez względu na to, czy byli Polakami, czy obcokrajowcami. Przewagę mają kaznodzieje zakonni nad klerem diecezjalnym. Wśród tych drugich odnaleziono tylko jednego autora polskiego, ks. Sz. Starowolskiego.
3. Książki, które należały do kościoła bychawskiego bez wątpliwości pochodziły ze zbiorów prywatnych. Na potwierdzenie tego, co powiedzieliśmy wcześniej, można przywołać jeszcze raz ustalenia J. Kracika:

---

33 A. Biernacka, M. Dubiński, *Zarys historii bibliotek parafialnych w Polsce*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2000, t. 73, s. 10.

34 Listę parafii zajętych przez protestantów wymienia się w wizytacji z 1565 roku, (AKMK), sygn. AVCap 1, *Liber visitationis ecclesiarum in civitate ac Dioecesi Cracoviensi consistentium* [...] Philippi Padniewski Ep. Crac. 1565, s. 279–282.

35 R. Szczygieł, *Lokacja miasta i jego rozwój do końca XVI wieku*, [w:] *Dzieje Bychawy...*, s. 52–53.

36 H. Gmiterek, *Dzieje miasta...*, s. 57.

37 M.T. Zahajkiewicz, *Funkcja i znaczenie biblioteki parafialnej lub klasztornej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2002, t. 77, s. 12.

Końcowy argument za dużą rolą niepodlegających prawie wcale rejestracji księgozbiorów prywatnych stanowi porównanie roku wydania dzieła z jego pierwszym pojawieniem się w bibliotece parafialnej. Skoro wystąpienie rozpowszechnionej w zbiorach parafialnych, a wielokrotnie drukowanej, książki dzieli nieraz kilkadziesiąt lat od daty I wydania, a od ostatniego – przynajmniej kilka, trudno nie wyciągnąć z tego wniosków o wzajemnym stosunku bibliotek osobistych i parafialnych³⁸.

4. Dzieje księgozbiorów parafialnych w dawnym archidiaconacie lubelskim prawie wcale nie są znane i wymagają szczegółowej analizy. To zadanie podjęto już na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, a niniejszy artykuł jest przyczynkiem do tych badań

ANEKS I. Księgozbiór w świetle akt wizytacji kanonicznych

Księgi liturgiczne były zawsze obecne, dlatego podajemy je sumarycznie: mszały – do 1782 r. było ich dziewięć – osiem nienadających się już do użytku i jeden również stary, ale zapewne używany w czasie wizytacji³⁹, agendy, rytuał, graduał, antyfonarz, psalterz, procesjonał, brewiarze, *Biblia* łacińska.

1721⁴⁰

Conciones cum titulo *Wieniec niewiedzący*⁴¹

Concordantiae brevioris bibliorum⁴²

Conciones Nicolai Wilkowiecki⁴³

---

38 J. Kracik, *Biblioteki parafialne...*, s. 270.

39 AAL, sygn. Rep 60 A 104, s. 91.

40 AKMK, sygn. AV 20, s. 540.

41 *Wieniec Niewiedzący Przeczystej P. Mariej zamykający w sobie Kazania na wszystkie jej święta doroczne. Przez X. Szymona Starowolskiego Kantora Tarnowskiego napisane*, w Krakowie : w Drukarni Franciszka Cezarego, I.K.M. Typog. R.P., 1649 (E XXIX, 211).

42 Nie wiemy o jakie wydanie chodzi. Zachowany do dzisiaj w zbiorach parafii Bychawa egzemplarz konkordancji pozostał po ks. W. Makarze. Zob. Aneks II nr 4.

43 Prawdopodobnie chodzi o jego dzieło: *Flores sermonum in Evangelia Dominicalia post Festum Sanctissime Trinitatis Ecclesiae Catholicae usurpata ... Per Fratrem Nicolaum Wilkowiecko Ord. Eremitarum D. Pauli Primi Eremite, Monasterii Czestochovien[sis] Priorem, Cracoviae* : Impressum Mat. Gariuoliu, 1579 (E XXXIII, 17).

Orationes Petri Perpiniani SJ⁴⁴
Joannis Albini opus⁴⁵
Enarrationes quadragesimales⁴⁶
Meditationes de amore dei⁴⁷
Conciones Cornelii Musso⁴⁸
Petri Skarga SJ De sacramentis⁴⁹

1738–1739⁵⁰

Missalia tria, quartum laceratum missale, unum missale 1 defunctis ergo omnia sunt
Brewiarz stary, podarty
Antyfonarz stary, podarty, wiele kart w nim nie dostaje
Procesyjonał nowy
Agendka nowa, mała

1748⁵¹

Conciones polonice bez tytułu, podarte⁵²
Katechizm polski⁵³ bez początku, starego wydania
Ephomenata liturgiae graece polonica⁵⁴

---

44 Może chodzić o *Petri Ioannis Perpiniani Valentini E. Societate Iesu Orationes duodeuiginti, Brixiae* : apud Petrum Mariam Marchettum lub późniejsze wydanie np. *Petri Ioannis Perpiniani Societatis Iesu, Orationes dvodeviginti, Editio nova...*, Antverpiae : apud Hieronymum Verdussium, 1617.

45 Nie wiadomo o jakie dzieło chodzi.

46 Niemożliwe do zidentyfikowania.

47 Niezidentyfikowane.

48 Można by przyjąć, że chodzi o *Conciones evangeliorum de dominicis aliquot et festis solennioribus...*, wydane w Kolonii w 1594 r. w dwóch tomach, ale w późniejszym okresie jest mowa o kazaniach wielkopostnych, a tych nie udało się zidentyfikować.

49 Prawdopodobnie chodzi o *Kazania o siedmi sakramentach Kościoła S. Katolickiego. Do których są przydane kazania przygodne, o rozmaitych nabożeństwach wedle czasu, których jest wypisany na przodku Registr. Czynione i napisane od X. Piotra Skargi Societatis Iesu...* W Krakowie : w Drukarniej Andrzeja Piotrkowczyka, 1600 lub któreś z kolejnych wydań z XVII w. (E XXVII, 147–148).

50 AAL, sygn. Rep 60 A 101, Acta visitationum quatuor decanatum Chodeliensis, Casimiriensis, Parzeviensis, Solecensis in Archidiaconatu Lublinensi per Ill. R. D. Alexandrum Joannem Trembiński praep. Cath. Chełm. Archidiac. Lublinen., curatum in Ryki annis 1738 et 1739 expeditarum, k. 197v.

51 AAL, sygn. Rep 60 A 103, k. 312r.

52 Prawdopodobnie chodzi o dzieło *Wieniec niewiędncy* Szymona Dobrowolskiego lub o *Postyllę* Wujka.

53 Nie wiadomo o który katechizm chodzi, było ich kilka. Zob. T Moskal, *Biblioteki parafialne w dekanacie sandomierskim w XVIII wieku*, Sandomierz 2005, s. 128–129.

54 Zob. przypis 23.

Conciones quadragesimales rev. Cornelii episcopi Popitontini⁵⁵
Conciones de Sanctissimae Trinitate sine titulo et absque initio⁵⁶
Enarrationes quadragesimales absque initio et fine⁵⁷
Memoriale vitae christianus seu Meditationes de perfectione⁵⁸
Centuria homiliarum in Evangelia de dominicis et festis Nausea⁵⁹

1782⁶⁰

Gospodarz nieba i ziemi⁶¹
Akt koronacyi N. Panny Maryi Sokalskiej z kazaniami⁶²
Kazania rzymskie stare, łacińskie⁶³
Książka stara bez tytułu o wierze chrześcijańskiej⁶⁴
Książka stara bez tytułu zamykająca mowy tak na niedziele, jako i na święta całego roku⁶⁵
Książka stara, zła, bez tytułu zamykająca [w sobie] medytacje o miłości Boskiej⁶⁶
Institutio christiani pueri⁶⁷
Książka zamykająca Medytacje de vita Christi⁶⁸

---

55 Cornelio Musso episcopus Bitontino. Zob. przypis 16.

56 Niezidentyfikowane.

57 Niemożliwe do zidentyfikowania.

58 Niezidentyfikowane.

59 Może chodzić o *Friderici Navseae episcopi Vienensis ... Homiliarum evangelicae veritatis centuriae quatuor iam quarto diligentius quam antehac unquam excuse ...* – wydane w Kolonii w 1534 lub 1558 r.

60 AAL, sygn. Rep 60 A 104, s. 90–91.

61 *Gospodarz Nieba i Ziemi Jezus Chrystus, Syn Boży, Bóg wcielony, Zbawiciel i Naprawca Świata w przednie Tajemnic i dzieł swoich uroczystości, Pobożnemu Auditorowi na kazaniach wystawiony, od ks. Jacka Liboriusza S.T. Doktora Proboszcza kościoła Bożego Ciała na Kaźmierzu przy Krakowie*, W Kazimierzu : przy Krakowie w Drukarni Balcera Smieszkwicza, 1665 lub któreś z późniejszych wydań (E XXI, 260–261).

62 Koronacja obrazu Matki Bożej w Sokalu odbyła się 8 IX 1724 r. Z tej okazji wydano szereg pism w 1724 r. i w latach następnych odnotowanych w bibliografii Estreichera.

63 Niemożliwe do zidentyfikowania.

64 Niemożliwe do zidentyfikowania.

65 Niemożliwe do zidentyfikowania.

66 Niemożliwe do zidentyfikowania.

67 Prawdopodobnie *Institutio christiani pueri, adolescentiaeque perfvigim autore Ioanne Bonifacio Societatis Iesu sacerdote* mające łącznie kilka wydań z XVI i XVII w.

68 Może chodzić o *Mensis Caelestis vitae et Passioni Salvatoris sacer ... seu breves, de vita Christi, meditationes, cujuslibet mensis die, per annum et deinceps accomodata per F. P. Malachiam Kramski*, Posnaniae : Typis Clari Collegii Soc. Jesu., [1718] (E XX, 217) lub zapewne to samo *Meusis Caelestis seu meditationes de vita Christi, Malachiae Kraski Professi Obrensis*, Posnaniae : Coll. Soc. J. [b. r.] (E XX, 235) albo św. Augustyna *De vita Christiana, ad sororem suam viduam, Liber unus*, Cracoviae : Hieronymus Vietor excudebat, 1529 (E XII, 298).

Kazania rzymskie stare⁶⁹

Książka kazań różnych, łacińskich na cały rok

Książka łacińska *De imitatione Christi*⁷⁰

Książka *cui titulus Sententiae sacre*⁷¹

Książka bez tytułu o cnotach teologicznych⁷²

Książek złych *duae rerum variarum* bez tytułów⁷³

Brewiarz dla organisty na chór jeden⁷⁴.

ANEKS II. Książki zachowane do dzisiaj

1. [*Antiphonarium Iuxta ritum Breviarij Romani, ex Decreto Sacrosancti Concilij Tridentini restituti, et Pii V Pontificis Maximi jussu, editi. Ad uniformem Ecclesiarum, per universas Regni Poloniae Provincias, usum congestum, aecommodatum; Auctoritate et consensu Illustriss. et Reverendissimorum DD. Archiepiscopi Gnesnensis, et provincialium Regni Poloniae Episcoporum editum. Secunda Editio, correctior et auctior. Cum Supplemento de Sanctis, noviter Breviario Romano per S. Sedem Apostolicam insertis*, Cracoviae : In officina Haeredum et Viduae Andreae Petricovii, 1645].
2. *Biblia Sacra Vulgatae editionis Sixti Quinti Pont. Max. Iussu recognita atque edita*, Venetiis : apud Iuntas, 1607.
Ekslibrisy: „Ex bibliotheca Caroli Podgórski” (kilka eklibrisów zamazanych).
3. *Breviarum Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum ex Pii V ... jussu editum, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recognitum ... Pars hiemalis*, Venetiis : ex Typographia Balleoniana, 1746.
Ekslibris: „Ex libris ks. T. Skurzyński” [?].
4. [*Concordantiae bibliorum sacrorum Vulgatae editionis Sixti V Pont. Max. Iussu recognitorum atque editorum*], b. m. r.

---

69 Niemożliwe do zidentyfikowania.

70 Słynne dzieło najczęściej, choć niesłusznie, przypisywane Tomaszowi a Kempis, mające wiele wydań.

71 Najprawdopodobniej dzieło Ferdynanda Januszowskiego: *In nomine Christi Crucifixi Sententiae Sacrae in quinque opuscula divisae ... Authore P.M.F. Ferdinando Ohm alias Januszowski Ordo Praedicatorum* – dwa wydania w Krakowie w 1699 r. (E XVIII, 473) ewentualnie Johannes Rhenius *Sententiae Sacrae* wydane w Krakowie w 1699 r. lub jedno z innych wydań (E XXVI, 285).

72 Niemożliwe do zidentyfikowania.

73 Niemożliwe do zidentyfikowania.

74 Wydanie nieokreślone.

Ekslibris: „Ex bibliotheca Joannis Canti Boryski, canonici lublinensis”.
Zapiski rękopiśmienne: 1) „Hugonis de S. Caro Ordinis Praedikatorum vita functi anno 1260 est elaboratissimum opus Concordantiarum Latorum Bibliorum”; 2) „Concordantia. Ks. Wojciech Makara wikariusz krasnostawski popłaciłem za tę książkę złotopolskich (!) 100 sto”.

5. *Divi Salviani Massiliensis episcopi de providentia Dei seu Vero iudicio ac ipsius Gubernatione hominum et rerum mundi huius libri VIII in xenium oblatis Illustrissimae Sodalitati Dominorum sub titulo Assumptae in coelos Deiparae. In Domo Professorum Soc. Jesu erecte et confirmate Anno incarnare Verbi MDCCLXIV, Sodalitatis CLXXXV, Viennae : Austriae Typis Josephi Kurtzböck Universitatis Typographi, 1764.*
6. *Dni wybrane sług Boskich ... albo Kazania na święta całego roku przez ks. Jana Wolskiego ... wydane, we Lwowie : w Drukarni Collegii Societatis Jesu, 1728.*
7. *Flavii Iosephi Antiquitatum Iudaicarum libri 20, adiecta in fine appendicis loco vita Iosephi per ipsum conscripta a Sigismundo Gelenio noviter iam conversi. De bello Iudaico libri 7, ex collatione Graecorum codicum per Sig. Gelenium castigati. Contra Appionem libri 2, pro corruptissimis antea, iam ex graeco itidem non solum emendati, sed etiam suppleti opera eiusdem Gelenii. De imperio rationis siue de Machabaeis liber vnus à Des. Erasmo Roterodamo recognitus. Cum indice accuratissimo, Basileae 1548.*

Ekslibris: „Ex libris Caroli Podgórski”.

8. *Gospodarz nieba i ziemie. Jezus Chrystus Syn Boży, Bóg Wcielony, Zbawiciel i Naprawca świata w przednie tajemnic i dzieł swoich uroczystości ... na Kazaniach wystawiony od ks. Jacka Liberiusza S.T. Doktora, proboszcza kościoła Bożego Ciała przy Krakowie znowu przedrukowane z przydatkiem kolędy gospodarskiej, kazań o ś. Ignacym ... i o bł. Janie Kantym ..., w Krakowie : w Drukarni Balcera Smieszkowica, 1669.*
9. *Gradus Ad Parnassum Sive Novus Synonymorum, Epithetorum, Et Phrasium Poeticarum Thesaurus. Elegantias, Flavissas Poeticas, Parnassum Poeticum, Thesaurum Virgilii, Smetium, Januam Musarum, aliosque id genus Libros, ad Poësim necessarios complectens ... Opus emendatissimum pariter et politiori elegantia excultissimum, Germanica, Bohemica et Polonica ad quodvis vocabulum significatione addita auctum, ac in gratiam Studiosae Juventutis per Provinciam Bohemiae Societatis Jesu denuo recusum ..., Wratislaviae : Typis Academicis Collegii Societatis Jesu, 1732.*

Ekslibrisy: 1) „Bibliotheca Vars. Ordinis S. Augustini”, 2) „Marci a S. Joanni Baptistae”, 3) „Fratri Victoris Krzanowski Augustiniani

1810 Varsoviae”.

10. *Historia Regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo ad annum ejusdem seculi trigesimum septimum ... Imperatori Carolo VI humillime consecrata a perillustri domino Emerico Francisco Xav. Koller de Nagy Manyá ... dum sub augustissimis ejusdem auspiciis positiones ex universa philosophia in ... Universitate Viennensi publice defenderet ex praelectionibus R.P. Hieronymi Forchondt ... anno MDCCXXXVII, Tyrnaviae : Typis Academicis S.J. per Leopoldum Berger, 1737.*
Ekslibris: „Ex bibliotheca Caroli Podgórski”.
11. [*Institutio christiana*]⁷⁵.
12. [*Institutiones theologicae quas ad usum seminariorum e fusioribus suis praelectionibus contraxit Petrus Collet ... tomus primus, Post quintam Parisiensem editionem prima, Culmae in Prussia, 1765*].
Ekslibris: „Z Bychawy”.
13. *Institutiones theologicae quas ad usum seminariorum e fusioribus suis praelectionibus contraxit Petrus Collet ... tomus secundus, Post quintam Parisiensem editionem prima, Culmae in Prussia, 1765.*
Ekslibris: „Ex libris ecclesiae Bychaviensis”.
14. [Jana Franciszka S.P. Na święta całego roku]⁷⁶.
15. *Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones Hungaricas in partes duas divisa, cujus pars prior, Jus et processum criminalem, publica delicta et malefactores, modumque contra eos procedendi, in genere pars posterior Crimina publica et privata, eorumque poenam et modum puniendi, in specie exponit. Authore Mathia Bodo per inclitum Hungariae Regnum in iudiciis advocato jurato ... Posonii : ex Typographia Joannis Michaelis Landerer, 1751.*
Ekslibris: „Ex bibliotheca Caroli Podgórski”.
16. *Kazania adwentowe i postne w kościele warszawskim księży Scholarum Piarum przez ks. Zygmunta Linowskiego kaznodzieję Scholarum Piarum miane. Tom pierwszy, w Warszawie : w Drukarni J.K.Mci i Rzeczypospolitej u ks. Scholarum Piarum, 1776.*
17. [*Kazania na Święta Uroczyste dla większej czci i chwały Boga w Trójcy Jedynej, dla wystawienia Najaśniejszej Nieba i Ziemi Królowej Boga-Rodzicy Panny Maryi, i inszych Świętych Pańskich ... przez Ks. Benedykta od Świętego Józefa Scholarum Piarum napisane i za dozwoleciem Starszych do druku podane. Tom wtóry, W Warszawie : w Drukarni*

---

75 Prawdopodobnie jedno z wydań *Institutio christiana. Ex officio Beatae Mariae Virginis* (E XVIII, 582).

76 Taki tytuł zapisano ręcznie na papierze użytym do uzupełnienia uszkodzonej karty (pierwszej z zachowanych). Zapiska wskazywałaby na pijara Jana Franciszka Włockiego. Porównanie z zachowanymi egzemplarzami jego dzieł nie przyniosło jednak potwierdzenia jego autorstwa.

- Kollegium Ojców Scholarum Piarum, 1702].
18. *Kazania przebrane z kaznodziejów francuskich o czterech ostatnich rzeczach człowieka tłumaczone od ks. Tomasza Perkowicza Societatis Jesu, tomik I*, w Poznaniu : w Drukarni J.K.M. i Soc. Jesu, 1766.
  19. *Krótkie zebranie kazań wielbnego księdza Ludwika Burdaloue ... przełożone na ojczysty język od kapłana F.L. tegoż zakonu, na dwa tomiki podzielone ... Tomik I*, w Kaliszu : w Drukarni J.K.M. i Rzepltej Coll. Soc. Jesu, 1773.
  20. *Loci Communes sive Florilegium rerum et materiarum selectarum praecipue Sententiarum, Apophthegmatum, Similitudinum, Exemplorum, Hieroglyphicorum, ex sacris literis Patribus item aliisque linguae graecae et latinae scriptoribus probatis collectum. Studio et opera Josephi Langii Caesaremontani. Additus est Index Fabularum, Emblematum ac Symbolorum ... Argentorati : Excudebant Josiae Rifelii Haeredes, [1598].* Ekslibrisy: „Bibl. Novitiatus Schol. Piarum obtulit A. Wątrowski 1842” (wcześniejszy eksliblis na stronie tytułowej został wycięty).
  21. *M. Tullii Ciceronis De officiis libri tres, De senectute, De amicitia, De somnio Scipionis et paradoxa. Addito Q. Fratris commentariolo petitionis. Ex recensione Jacobi Facciolati, Mediolani : Ex Typographia Josephi Marelli, 1762.*
Ekslibris: „Wojtasiewicz”.
  22. *M. Tullii Ciceronis opera omnia in sectiones, apparatusi latinae locutionis respondententes distincta. Praeter hactenus vulgatam Dion. Lambini editionem accesserunt D. Gothofredi ..., Coloniae Allobrogum : apud Ioannem Vignon, 1617.*
Ekslibris: „Ex charissima supellectili librorum Caroli Podgórski 1799”.
  23. *Missale Romanum ...*, Venetiis : Typis Francisci ex Nicolao Pezzana, 1781.
  24. [*Postilla Catholica to iesth Kazania na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok ... teraz nowo a prosto językiem polskim napisana przez Doktora Jakuba Wuyka z Wągrowca theologa zebrania P. Jezusowego ...*, W Krakowie : Mattheus Siebeneycher, 1573].
  25. *Praevia Responsio ad fundamentalem ita dictam deductionem jurium ac praetensionum in haereditariam successionem regnorum ac provinciarum alias ab Imperatore Ferdinando I possessarum, Serenissimae Electorali Domui Bavaricae competentium, 1741.*
Ekslibris: „Ex Bibliotheca Caroli Podgórski”.
  26. *Praxis confessionalis et explicatio propositionum damnatarum a sanctitate D.N. papae Alexandrii VII et Innocentii XI authore Jacobo de Corella capucino SS. Theologiae lectore ... Tractatus ex Hispanico idiomate ad Italicum Petro Francisco de Como ... ad demum idiomati tradita*

Francisco Maria Gradiscano ... Pars prima ..., Augustae Vindelicorum : sumptibus Matthiae Wolff p.m. Viduae et Filii, 1745.

27. *Rituale sacramentorum ac aliarum Ecclesiae ceremoniarum ex Rituali iuxta decretu synodi provincialis Petricoviensis edito ... reimpressum*, Calissi : in Collegium Societatis Iesu, 1772.

Ekslibris: „Spectat ad ecclesiam Bychaviensem”.

Zapiska rękopiśmienna: „Tę starą agendę zastałem w zakrystii używaną przez ks. Wojtasza⁷⁷ Używałem swojej nowej, tę zaś kazałem oprawić w roku 1889 przeznaczając ją do zakrystii jako obraz biblioteki kościelnej. Ks. W. Makara”.

28. *Selecta latini sermonis exemplaria e scriptoribus probatissimis ad christianae juventutis usum collecta. Pars tertia ...* Lutetiae Parisiorum : apud Hipp. Lud. Guerin et Lud. Fr. Delatour via Jacobea sub signo S. Thomae Aquitatis, 1762.

Ekslibris: „Ex libris P. Paulini asto Joseph Siekierzyński [?] Scholarum Piarum”.

29. *Theodor Arnolds Grammatica Anglicana Concentrata, Oder Kurzgefaßte Englische Grammatik worinnen die richtige Pronunciation und alle zur Erlernung dieser Sprache unumgänglich nöthigen Grundsätze aufs deutlichste und leichteste abgehandelt sind. Verbessert von Johann Bartholomäus Rogler ...*, Leipzig und Züllichau : bey Fridrich Fromman, 1794.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie:

sygn. AVCap 3, Acta visitationis ecclesiarum in Archidiaconatu Lublinensis consistentium per R. D. Georgium Zamoyski de Zamoscie Archidiaconum Lublinensem... gesta Anno Domini M.D.XC. Quinto, k. 64r-65r.

sygn. AV 9, Liber visitationis externae ecclesiarum in decanatum Chodeliensis per me Petrum Dobielowicz, decanum Chodeliensem, parochum Opoliernsem, commissarium ab R.D. Andrea Trzebicki, episcopo Cracoviensi, duce Severiae, datum et deputum, conscriptus a.D. 1675, k. 109r-110r.

sygn. AV 20, Protokół wizytacji parafii Bychawa przeprowadzonej 24 XI 1721 roku przez Jana Feliksa Szaniawskiego biskupa tytularnego Capsus, sufragana, archidiacona i ofi-

---

⁷⁷ Był w Bychawie w latach 1848–1874 i należał do najbardziej zasłużonych dla tej parafii proboszczów (A. Koprucki, dz. cyt., s. 102).

cjała generalnego lwowskiego, z polecenia biskupa Krakowskiego Konstantego Feliksa Szaniawskiego, s. 537–543.

Archiwum Archidiecezjalne Lubelskie:

sygn. Rep 60 A 96, *Visitatio ecclesiarum et totius cleri in Archidiaconatu Lublinen. Illustrissimi et Reverendissimi Dni D. Bernardi Maciejowski Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopi Cracoviensis ducis Severiensis facta et conscripta per deputatum Reverendum Thoma Iossicium canonicum Vislicensem officialem Lublinensem*, s. 485–489.

sygn. Rep 60 A 101, *Acta visitationum quatuor decanatum Chodeliensis, Casimiriensis, Parczewiensis, Solecensis in Archidiaconatu Lublinensi per Ill. R. D. Alexandrum Johannem Trembiński praep. Cath. Chel̄m. Archidiac. Lublinen., curatum in Ryki annis 1738 et 1739 expeditarum*, k. 196r-198r.

sygn. Rep 60 A 103, *Status ecclesiarum decanatus Parczowiensis et Chodeliensis anno Domini milesimo septingentesimo quadragésimo octavo*, k. 310r-314r.

sygn. Rep 60 A 104, *Akta wizyty generalnej w trzech dekanatach Chodelskim, Urzędowskim i Kazimierskim z woli i rozkazu J.O. imć ks. Kajetana Ignacego Sołtyka Biskupa Krakowskiego, Książęcia Siewierskiego przez ks. Antoniego Franciszka Dunina Kozickiego Kolegiaty Pileckiej dziekana od dnia piętnastego maja w Roku Pańskim 1781 poczętej, a w roku 1782 dniach ostatnich miesiąca stycznia odprawionej i dokończonej spisane*, s. 87–96.

Opracowania

Aleksandrowska E., *Linowski Zygmunt*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 17, Wrocław [i in.] 1972, s. 381–382.

Bartman R.J., *Cornelius Musso, tridentine theologian and orator (1511–1574)*, „Franciscan Studies” 1945, t. 5, nr 3, s. 247–276.

Biedrzycka A., Tazbir J., *Starowolski (Starovolscius) Szymon (1588–1656)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 42, Warszawa 2003–2004, s. 356–361.

Bielak W., *The vicissitudes of St Peter and Paul’s church in Bychawa at the turn of the 16th and 17th centuries based on church sources*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2021, t. 116, s. 5–14.

Bieniarzówna J., *Liberiusz Jacek (1599–1673)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 17, Wrocław [i in.] 1972, s. 282–283.

Biernacka A., Dubiński M., *Zarys historii bibliotek parafialnych w Polsce*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2000, t. 73, s. 9–21.

Bourdaloue Ludwik, [w:] M. Nowodworski, *Encyklopedia kościelna*. T. 2, Warszawa 1873, s. 522–524.

Buba J.I., *Pijarzy w Polsce (Próba charakterystyki)*, „Nasza Przeszłość” 1962, t. 15, s. 13–37.

Gmiterek H., *Dzieje miasta w XVII–XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Bychawy*, red. R. Szczygieł, Bychawa 1994, s. 55–71.

- Jabłonowski A., *Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej na Rusi*, Kraków 1899–1900.
- Kazańczuk M., *Odnaleziony autor «Historyj świeżych i niezwyčajnych»*, „Pamiętnik Literacki” 1998, z. 2, s. 137–146.
- Kopruckowniak A., *Bychawa w latach 1864–1918*, [w:] *Dzieje Bychawy*, red. R. Szczygieł, Bychawa 1994, s. 97–142.
- Koziej J., *Mikołaj z Wilkowiecka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 12, Lublin 2008, kol. 1020–1021.
- Kracik J., *Biblioteki parafialne a prywatne zbiory duchowieństwa. Dekanat Nowa-Góra XVII–XVIII wiek*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 1976, t. 32, s. 249–271.
- Monumenta Poloniae Vaticana*, vol. 1, Cracoviae 1913.
- Moskal T., *Biblioteki parafialne w dekanacie sandomierskim w XVIII wieku*, Sandomierz 2005.
- Natoński B., *Perkowicz Tomasz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 25, Wrocław [i in.] 1980, s. 618.
- Panuś K., *Kaznodziejstwo*. T. 1–3, Kraków 2022.
- Pietrzykowski J., *Kaznodziejstwo kanoników regularnych kongregacji krakowskiej na tle kaznodziejstwa zakonnego od średniowiecza do czasów nowożytnych*, „Seminare” 2016, nr 3, s. 157–169.
- Rogger I., *Nausea Friedrich*, [w:] *Enciclopedia Cattolica*. T. 8, Città del Vaticano [1952], s. 1694.
- Skrzyniarz R., *Powodowski Hieronim*, [w:] *Encyklopedia katolicka*. T. 16, Lublin 2012, kol. 141–142.
- Szczygieł R., *Lokacja miasta i jego rozwój do końca XVI wieku*, [w:] *Dzieje Bychawy*, red. R. Szczygieł, Bychawa 1994, s. 39–54.
- Zahajkiewicz M.T., *Funkcja i znaczenie biblioteki parafialnej lub klasztornej*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2002, t. 77, s. 9–17.